

BOSHLANG`ICH SINFLARDA SAVOD O`RGATISH METODIKASINING O`QITILISHI

*Ospanbaeva Aynura Allayar qizi
Shabatova Rabig'a Janasbay-qizi*

*Nukus davlat pedagogika instituti
Boshlang`ich ta'lim yo`nalishi 3-kurs talabalari*

Salieva Aygul Quatbay qizi

*Nukus davlat pedagogika instituti
Boshlang`ich ta'lim yo`nalishi 4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada savod o'rgatish, uning maqsad va vazifalari, savod o'rgatish metodikasining tarixi, shuningdek, savod o'rgatish metodlari, o'qish va yozish nutq ko'nikmalari, o'qish va yozishga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari ahamiyati haqida so'z etilgan.

Kalit so'zlar: o'qish malakasi, "Alifbe", tovush, undosh tovush, bo'g'inga bo'lish, o'qish, yozish, savod o'rgatish, bo'g'in, analitik-sintetik tovush metodi.

Kasblar ichida eng ulug` kasblardan biri – bu o`qituvchilik. Dunyoda qanday ulug` insonlar, buyuk-buyuk kashfiyotchilar, hammaga tanilgan mashhur olim-u, yozuvchilar, qanday inson bo'lishidan qat'iy nazar, barchasi ustoz qo'lidan tarbiyalanib chiqqan. Katta-katta muvaffaqiyatlarga erishishlarida ham ustozning roli ahamiyatli hisoblanadi. Shuning uchun ham yurtimizda bu kasb egalariga bo'lgan hurmat-e'tibor yanada kuchaytirilmoqda. Shular qatori biz, bo'lajak boshlang`ich sinf o`qituvchilarining ham kelgusi yosh avlodning kelajakda qanday inson bo'lib yetishishida alohida e'tirof etiladi. O`qituvchi bolalarga bilim berishdan avval o`zi har taraflama bilimli, o`z fanini chuqur biladigan mukammal inson bo'lishi zarur. Bu haqida Jaloliddin Rumi shunday degandi: "O`qituvchi bilimli, aqlli, adolatli, o`zida barcha yuqori fazilatlarni jamlay olgan bo'lishi kerak. O`zini nomunosib tutgan inson hechqachon bolalarga bilim va odob bera olmaydi". Haqiqatdan ham, o`qituvchi o`zida yo`q bilimni, tarbiyani hechqachon o`zi o`qitayotgan o`quvchilariga bera olmaydi. Shuning uchun ham o`qituvchi kasbini tanlagan har bir inson o`qituvchilik kasbiga mos bo'lishi va o`z fanini mukammal bilmog`i darkor.

Shuningdek, boshlang`ich sinflarda o`tilayotgan har bir fanning o`z o`rni bor. Shular qatori ona tili va o`qish savodxonligi fanining ham o`tilishi juda ahamiyatli. Chunki, bu fan orqali o`quvchilar o`qishni, yozishni, fikrlashni, nutqini ravon qilishini o`rganib boradi. Maktabda o'qitish elementar o'qish va yozishga o'rgatishdan boshlanadi. "Alifbe"ga asoslangan holda qisqa muddatda o'quvchilar o'qish, yozishga o'rgatiladi, so'ng o'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtiriladi, bora-bora malakaga

aylantiriladi. O'qish va yozish malakasi nutqqa oid malaka. O'qish va yozish malakasi nutq faoliyatining boshqa turlari bilan ham bog'liq. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha marta takrorlanishi mumkin. O'qituvchi savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga tovushlar haqida ma'lumot berishda o'zbek tilining fonetik xususiyatlarini hisobga olishi lozim.

Savod o'rgatish analitik-sintetik tovush metodida olib boriladi. So'z bo'g'inga ajratiladi, bo'g'indan kerakli - o'rganilayotgan tovush ajratilib olinadi, tahlil qilinadi, o'rganilgan harf bilan sintezlanadi.

Hozirgi qoraqalpoq tili unlilar sistemasi: a, á o, ó, u, ú, e, ı, i. Savod o'rgatishda tovush-harf bilan tanishtirish unlilardan boshlanadi. Qoraqalpoq tilida 25 undosh tovush bor. Shulardan 3 tasi harf birikmasi. Undoshlarni o'rgatishda ham muayyan tartibga, talabga asoslanadi.

Alifbo davri sonor - ovozli (ovozdor) tovushlarni o'rgatishdan boshlanadi. Harf birikmalarini o'rgatishdagi qiyinchilik hisobga olingan holda ular alifbe davrining oxirrog'ida o'rganiladi. Shuningdek, savod o'rgatish jarayonida harfning 4 xil varianti (bosma, yozma, bosh va kichik)ning ishlatilishi o'rgatiladi.

O'quvchilarni o'qishga o'rgatish bo'g'in asosida olib boriladi. O'qishning dastlabki bosqichida orfografik o'qishdan foydalanilsa sekin-asta orfoepik o'qish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bo'g'inlab o'qishga o'rgatish uchun so'zni bo'g'inga bo'lish, bo'g'in hosil qiluvchi tovushni aniqlash, ochiq-yopiq bo'g'inlarni farqlashga o'rgatish muhim sanaladi.

O'qish ham yozish ham murakkab nutq faoliyati. U kichik yoshdagi o'quvchidan iroda, aql, hatto jismoniy harakatni ham talab qiladi.

Kichik yoshdagi o'quvchini o'qishga o'rgatishda quyidagilar kuzatiladi:

1. Bola o'qish paytida bitta harfni ko'radi, uni bilish uchun oldingi ko'z oldiga keltirilgan rasmlarni yo boshqa harflarni eslaydi, esga tushirgach, uni aytishga oshiqadi, ammo o'qituvchi aytishga yo'l qo'ymaydi, ikkinchi harfni eslab qo'shguncha birinchisi esdan ko'tariladi, yoki ularni qo'shib bo'g'in, bo'g'indan so'z hosil qilguncha o'qish jarayoni sustlashadi.

2. Ko'pincha bola o'qiyotgan qatorni yo'qotib qo'yadi, harfni, bo'g'inni, so'zni qayta o'qishga to'g'ri keladi. O'quvchining diqqati kengaygan sari bo'g'in va so'zni butunicha idrok eta boshlaydi.

3. O'qishni endi o'rganayotgan bola o'qiyotgan matn mazmunini o'zlashtirmaydi, chunki so'zni qanday o'qishga kuch beradi-da, so'z ma'nosiga e'tibor bermaydi. Darslikdagi rasmlar, o'qituvchining savollari, ko'rgazmali qurollar ongli o'qishlarini ta'minlaydi.

4. Tajribasiz kitobxon so'zni birinchi bo'g'iniga yoki rasmga qarab topadi. Bu xato o'qishga olib keladi. Bu xatoning oldini olish uchun so'z bo'g'inlab o'qitiladi, so'zni

bo'g'in-tovush tomondan tahlil qilishga, tovush-harf tomondan analiz va sintez qilishga diqqat qaratiladi.

Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarga o'qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun o'quvchilarning idroki, xotirasi, tafakkurini va nutqini o'stirishga katta e'tibor berishi kerak. Savod o'rgatishda fonematik eshitish qobiliyatlarini o'stirish, to'g'ri va aniq talaffuz qilishga o'rgatish, tovushni ajratish ko'nikmasini o'stirish muhim sanaladi. Yozuvga o'rgatish jarayonida o'quvchilar ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri qo'yish, harfni yozishda yozuv chiziqlari e'tibor bilan boshlanadi. Ular bo'ylab qo'lni harakatlantirishni esda saqlashi, harfni harfga ulashi, qatorga sig'ish-sig'masligi mo'ljallanishi lozim. Bular o'quvchini aqliy va jismonan charchatadi, ayniqsa, barmoq va yelka muskullari charchaydi, bular darsda ikki-uch marta fizkultura mashqlarini o'tkazishni taqozo qiladi.

Demak, harbir boshlang'ich sinf o'qituvchisi yuqorida aytilgan usullarni, mashqlarni yaxshi bilsa va buni o'z dars jarayonlarida qo'llay olsa, o'quvchilarning o'tilayotgan mavzularni o'zlashtirishi yaxshi bo'ladi va darsga bo'lgan qiziqishlari ham oshadi. Shuningdek, o'qituvchi pedagogik faoliyati davomida natijali dars o'tishi zarur bo'ladigan bilim, o'quvchilarni ang'lay olishi, kuzatib borish, nutq ravonligi, tashkilotchilik, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni jamlay olishi, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan harxil vaziyatlarning o'z vaqtida oldini olish va ahamiyatli ularni darsga qiziqishini shakllantirib borish ahamiyatli hisoblanadi. Shunday ekan, harbir o'qituvchi A. Navoiy bobomiz aytganidek: "Shogird qanchalik podshoh darajasiga yetsa ham, ustoziga qulliq qilsa arziydi..." degan ibratli so'ziga mos va mukammal o'qituvchi bo'lib yetishmog'i darkor.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent. 2009-y.
2. X.Q.Pirniyazova, Q.Pirniyazov, Q.Bekniyazov. Baslawish klaslarda ana tilin oqitiw metodikasi. Tashkent. 2018-y.